

Pozycja obrońcy węzła małżeńskiego w kanonicznym procesie małżeńskim o stwierdzenie nieważności małżeństwa

Udział obrońcy węzła małżeńskiego w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa wydaje się nie tylko zwykłym zabiegiem legislacyjnym, a bardziej rzeczywistym gwarantem sprawiedliwości Kościoła, niemogącego zbyt łatwo orzekać nieważności zawartych małżeństw, które zgodnie z prawem trafiły pod osąd sędziego kościelnego, gdyż mogłoby to powodować u wiernych przekonanie, że nierozzerwalność małżeństwa jest względna. W aktualnym prawodawstwie Kościoła rolę obrońcy węzła małżeńskiego może pełnić osoba świecka, co jeszcze bardziej podkreśla rolę świeckich w Kościele katolickim.

Niniejszy artykuł ma za zadanie przedstawić w skrócie pozycję obrońcy węzła małżeńskiego. Ograniczymy jednak nasze rozważania do pewnych kwestii związanych z aktywnością obrońcy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa, przede wszystkim z uwzględnieniem opublikowanego w dniu 8 grudnia 2015 roku listu apostolskiego *motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*.

1. Nota historyczna

Udział Obrońcy węzła małżeńskiego jako obowiązkowego uczestnika procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa został wprowadzony konstytucją apostolską *Dei Miseratione* papieża Benedykta XIV z dnia 3 listopada 1741 roku. Kodeks Pio-Benedyktyński w normach procesowych zaznacza, że w każdej diecezji należy ustanowić rzecznika sprawiedliwości i obrońcę węzła małżeńskiego, a ich zadaniem jest

---

Ks. MICHAŁ WIECZOREK – mgr-lic. prawa kanonicznego, mgr teologii, wiceoficjał Sądu Metropolitalnego w Częstochowie, wykładowca prawa kanonicznego w Wyższym Instytucie Teologicznym w Częstochowie.

stać na straży dobra publicznego: „Constituatur in dioecesi promotor iustitiae et defensor vinculi; ille pro causis, tum contentiosis in quibus bonum publicum, Ordinarii iudicio, in discrimen vocari potest, tum criminalibus; iste pro causis, in quibus agitur de vinculo sacrae ordinationis aut matrimonii”¹.

Kodeks zwraca uwagę, że urząd zarówno rzecznika sprawiedliwości, jak i obrońcy węzła małżeńskiego można powierzyć jedynie kapłanom, a ich nominacja leży w gestii ordynariusza: „Ordinarii est promotorem iustitiae et vinculi defensorem eligere, qui sint sacerdotes integrae famaе, in iure canonico doctores vel ceteroqui periti, ac prudentiae et iustitiae zelo probati”².

Sam tekst cytowanego kanonu jest przejrzysty i komentarz jest zbędny. Niewątpliwie na wspomnienie zasługuje przemówienie Piusa XII, który odniósł się do pozycji obrońcy węzła małżeńskiego. Wspomniany papież w jednej ze swoich allokucji na rozpoczęcie roku prawnego wiele miejsca poświęcił roli obrońcy, który jako aktywny uczestnik procesu stoi na straży węzła małżeńskiego. Ojciec Święty zwrócił uwagę, że zadaniem obrońcy jest działanie *pro vinculo*. Ma zatem przedstawiać, proponować i wyjaśniać wszystko, co można traktować na korzyść węzła małżeńskiego. Papież podkreślił, że obrońca węzła małżeńskiego musi wiernie wypełnić powierzone mu zadanie, a nie tylko sumarycznie przejrzeć akta sprawy. Najwyższy Prawodawca zaznaczył, że na urząd ten powinni być powołani ludzie z doświadczeniem życiowym i z odpowiednią dojrzałością oceny sytuacji. Ojciec Święty dodaje, że z drugiej strony obrońca musi pamiętać, że nie może formułować uwag bez pokrycia w materiale dowodowym, które można uznać za nieużyteczne, a zadanie obrońcy można określić jako niewykonane. Nie może więc narażać procesu na sztuczne przedłużanie. W takich przypadkach, gdy po uważnym i dokładnym studium akt procesowych nie znajduje argumentu do obrony węzła, to powinien wstrzymać się od uwag, gdyż nie ma racjonalnych obiekcji przeciwko prośbie strony powodowej. Papież podkreślił, że takie działanie chroni obrońcę przed redagowaniem pytań sugerujących, negocjowania faktów, które miały miejsce, czy wreszcie przed formułowaniem takich kwestii, których zdrowy osąd nie widzi lub bardzo łatwo jest je przewyciężyć. Chociaż obrońca jest powołany do stania na straży prawdy, to jednak powinien powstrzymać się od

¹ CODEX IURIS CANONICI/1917 (CIC/1917), kan. 1586.

² Tamże, kan. 1589 § 1.

proponowania nowych dowodów, gdy zebrane dotychczas są w pełni wystarczające, ażeby tę prawdę ukazać. Pius XII zauważył, że wszyscy uczestniczący w procesie mają jeden cel i działanie *pro rei veritate*, a obrońca węzła ma pisać swoje uwagi *pro validate matrimoni*³.

2. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku

Kodeks promulgowany w czasie pontyfikatu Jana Pawła II zwraca uwagę, jaki jest obowiązek obrońcy węzła małżeńskiego: „Dla spraw, w których chodzi o nieważność świąceń albo o nieważność lub rozwiązanie małżeństwa, należy ustanowić w diecezji obrońcę węzła, którego obowiązkiem jest proponować i przedstawiać wszystko, co w sposób rozumny może być przytoczone przeciw nieważności lub rozwiązaniu”⁴.

Cytowany kanon streszcza więc funkcję obrońcy w dwóch słowach: proponować i przedstawiać. Oczywiście jest, że zadanie obrońcy nie jest w ten sposób zredukowane, ale w tych dwóch słowach mieści się cała istota urzędu obrońcy węzła małżeńskiego. Ma on przytaczać rozumne argumenty przeciwko postulowanej nieważności małżeństwa lub przeciw rozwiązaniu węzła małżeńskiego. Obrońca ma przytaczać także ustawy i normy proceduralne, które można zastosować, oraz fakty wraz z oceną wartości przytaczanych dowodów. Działalność obrońcy jest zatem rozbudowana i obejmuje trzy bardzo ważne cechy: opozycję procesową, która powinna być obiektywna, systematyczna i racjonalna; doradztwo oferowane sędziemu, które może pomóc mu w rozjaśnieniu faktów, zwłaszcza w fazie instrukcji procesu, poprzez zwrócenie uwagi na coś istotnego oraz wyjaśnianie tych faktów; i wreszcie uważna obserwacja procesu w celu wydobycia obiektywnej prawdy, przestrzegania norm procesowych oraz odpowiedniego zastosowania prawa do faktów⁵.

Kodeks nie wspomina, że na urząd obrońcy węzła małżeńskiego musi być mianowany kapłan i tu widać wyraźną zmianę do przepisów obowiązujących od 1917 roku. Kanon dopuszcza więc, aby urząd za-

³ PIUS XII, *Allocutio ad Praelatos Auditores ceterosque Officiales et Administros Tribunalis S. Romanae Rotae necnon eiusdem Tribunalis Advocatos et Procuratores*, AAS 36 (1944), 283-285.

⁴ KODEKS PRAWA KANONICZNEGO/1983 (KPK/1983), kan. 1432: „Ad causas, in quibus agitur de nullitate sacrae ordinationis aut de nullitate vel solutione matrimonii, constituitur in dioecesi defensor vinculi, qui officio tenetur proponendi et exponendi omnia quae rationabiliter adduci possint adversus nullitatem vel solutionem».

⁵ Zob. komentarz do kan. 1432, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, 1074-1075.

równy obrońcy węzła, jak i rzecznika sprawiedliwości pełniła osoba świecka. Aktualne prawodawstwo w stosunku do poprzedniej kodyfikacji precyzuje, że to biskup jest podmiotem, który może mianować obrońcę węzła małżeńskiego. Prawodawca wyróżnia również przymioty, jakimi mają cieszyć się duchowni lub świeccy pełniący ten urząd. Tymi przymiotami są: nieposzlakowana opinia i doktorat lub licencjat z prawa kanonicznego, ponadto promowani do tego urzędu powinni być wypróbowani w roztropności i gorliwości o sprawiedliwość⁶.

W jednej ze swoich allokucji Ojciec Święty Jan Paweł II podkreślił, że obrońca węzła małżeńskiego jest niezastąpionym uczestnikiem procesu i w konsekwencji jego pominięcie w procesie skutkuje nieważnością akt procesowych. Papież podkreśla, że w ostatnich czasach widać częste tendencje do lekceważenia roli obrońcy i do redukcji jego roli do aspektu czysto formalnego, nie zwracając uwagi na jego merytoryczne uwagi, w których podkreśla on wszystko, co można przytoczyć na korzyść węzła. Ojciec Święty wskazał, że obrońca ma obowiązek, a nie tylko zwyczajne zezwolenie na spełnienie z powagą swojego specyficznego zadania. W dalszej części swojego przemówienia Jan Paweł II zaznaczył, że konieczność wypełniania swojego zadania jeszcze bardziej wyraża się w tych sprawach o nieważność małżeństwa, które jako podstawę mają niezdolność psychiczną. Papież podkreślił, że w tych przypadkach, oprócz wyjaśnienia faktów i znaczeń, należy bronić chrześcijańskiej wizji natury człowieka i samego małżeństwa. Najwyższy Prawodawca swoje rozważania poświęcił koncepcji człowieka i normalności w sensie psychologicznym, podkreślając że ocena pewnych zachowań musi brać pod uwagę antropologiczną chrześcijańską wizję człowieka⁷.

3. Pozycja obrońcy węzła małżeńskiego po wejściu w życie MIDI⁸

Papież Franciszek przygotowując reformę procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa chciał usprawnić drogę orzekania, nie rezy-

⁶ Tamże, kan. 1435.

⁷ IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Romanae Rotae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos, anno forensi ineunte*, AAS 80 (1988), 1179-1182.

⁸ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa „Mitis Iudex Dominus Iesus”* (KPK/MIDI), w: http://w2.vatican.va/content/nt/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016].

gnując jednak z istotnych esencjalnych punktów procesu, jak pozostawienie orzekania na drodze sądowej, a nie administracyjnej. Ideą Ojca Świętego do wprowadzenia reformy była zasada *iustitia retardata iustitia denegata*. Papież chciał, aby ludzie zbyt długo nie czekali na wyrok sądowy. W przemówieniu do pracowników Sygnatury Apostolskiej, jeszcze przed wejściem w życie nowych *motu proprio*⁹, dał do zrozumienia, że obrońca węzła małżeńskiego jest bardzo ważnym uczestnikiem procesu. Papież zaznaczył, że koniecznym jest to, aby działanie obrońcy pozwoliło na dojście w wyroku do prawdy na korzyść duszpasterskiego dobra stron, które uczestniczą w procesie. Franciszek podkreślił, że wszyscy pracownicy trybunałów kościelnych działają w imieniu Kościoła i są częścią Kościoła. Zwrócił uwagę, że służba sprawiedliwości jest obowiązkiem życia apostolskiego i zawsze trzeba mieć przed oczami ikonę Dobrego Pasterza, który zawsze pochyla się nad zabłąkaną i zranioną owcą¹⁰.

Aktywność obrońcy węzła małżeńskiego jest związana z rodzajem procesu, który toczy się w trybunale kościelnym. Po wejściu w życie nowych przepisów można przyjąć, że obowiązują trzy rodzaje procesu. Warto przyjrzeć się w poszczególnych rodzajach procesu, jaka jest, a może lepiej – jaka powinna być aktywność obrońcy węzła małżeńskiego, który nigdy nie może działać na rzecz nieważności małżeństwa¹¹. Najwięcej miejsca – ze względu na swój charakter – poświęcone zostanie procesowi zwyczajnemu, a następnie rola obrońcy zostanie ukazana w procesie skróconym i procesie dokumentalnym.

3.1. Proces zwyczajny

Rola obrońcy węzła małżeńskiego podkreślona jest przez samą budowę *motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*. Prawodawca zaznacza, że po otrzymaniu skargi powodowej wikariusz sądowy, jeśli uważa, że

⁹ Liczba mnoga bierze się stąd, że w tym samym dniu – 8 grudnia 2015 roku – zostały promulgowane dwa dokumenty: jeden reformujący Kodeks Prawa Kanonicznego, a drugi reformujący Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich.

¹⁰ FRANCISCUS, *Allocutio ad Sessionem Plenariam Supremi Tribunalis Signaturae Apostolicae*, AAS 105 (2013), 1152-1153.

¹¹ PAPIESKA RADA DS. TEKSTÓW PRAWNYCH, *Instrukcja „Dignitas connubii”, którą należy zachować w sądach diecezjalnych i między diecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa (DC)*, art. 56 § 5, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1497-1596.

ma ona jakieś podstawy, winien ją przyjąć i nakazać dekretem, aby jej egzemplarz został doręczony obrońcy węzła małżeńskiego¹². W dalszej części tego kanonu Prawodawca nakłada na wikariusza sądowego obowiązek wysłuchania obrońcy węzła małżeńskiego i dopiero po tej czynności może ustalić dekretem formułę wątpliwości i zdecydować, czy sprawa ma być rozpoznana w procesie zwykłym, czy według norm procesu skróconego¹³. Obecność obrońcy węzła na tym etapie procesu jest niewątpliwie troską Prawodawcy o właściwe zabezpieczenie węzła małżeńskiego i strzeżenie nierozzerwalności małżeńskiej. Kodeks Prawa Kanonicznego w tej części na pewno uległ pewnej zmianie, gdyż wcześniejsze zapisy nie precyzowały, że egzemplarz skargi powodowej ma być dostarczony obrońcy węzła małżeńskiego¹⁴. Z drugiej strony zapis ten nie jest jakimś *novum*, gdyż Kodeks w podstawach zwykłego procesu spornego wskazuje, że wraz z dekretem wezwania przez sąd, który powinien być podany do wiadomości stronie pozwanej i wszystkim pozostałym, którzy mają się stawić, ma być przesłana kopia skargi powodowej. Choć Kodeks wprost nie wymienia w tym kanonie osoby obrońcy węzła, gdyż przepisy dotyczą każdego procesu spornego, a nie wyłącznie procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, to niewątpliwie obrońca jako uczestnik procesu powinien w pierwszym wezwaniu otrzymać egzemplarz skargi¹⁵. Taki sposób postępowania sugeruje także kanon opisujący, jakie czynności należy spełnić na etapie przyjęcia skargi powodowej. Prawodawca wskazuje, że należy wówczas wezwać pozostałe strony dla zawiązania sporu¹⁶.

Obrońca węzła od samego początku jest aktywnym uczestnikiem procesu. Z normy tej wynika, że może on mieć wpływ na ustalenie formuły wątpliwości. Nie chodzi oczywiście tutaj o sytuację, aby obrońca „dokładał” do przedstawionej skargi powodowej tytuł lub tytuły nieważności małżeństwa, ale raczej przedstawiał racje, aby jakiegoś tytułu nie przyjmować do procedowania, gdyż nie ma on podstaw faktycznych w zredagowanej przez stronę powodową skardze. W tym celu obrońca ma instrument prawny, według którego może prosić on o sesję celem

¹² KPK/MIDI, kan. 1676 § 1, w: http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016].

¹³ Tamże, kan. 1676 § 2.

¹⁴ KPK/1983, kan. 1677.

¹⁵ Tamże, kan. 1508 § 1-2.

¹⁶ Tamże, kan. 1507.

ustalenia formuły wątpliwości¹⁷. Ponadto obrońca musi zostać wysłuchany, gdy już po zawiązaniu sporu któraś ze stron procesowych prosi o zmianę przedmiotu sporu¹⁸. W myśl nowych przepisów w tym samym dekrete, w którym ustala się formułę wątpliwości, notyfikuje się stronom skład kolegium sędziowskiego¹⁹. Na tym etapie postępowania strona może prosić o wyłączenie któregoś z sędziów²⁰. Sprawę wyłączenia któregoś z sędziów rozpatruje się zawsze z udziałem obrońcy węzła małżeńskiego²¹.

Pozycja obrońcy węzła małżeńskiego podkreślona jest także na etapie instrukcji dowodowej i zbierania dowodów. Prawodawca wskazuje, że obrońca ma prawo być obecny podczas przesłuchania stron, świadków i biegłych. Prawodawca dodaje, że obrońca węzła małżeńskiego ma prawo przejrzeć akta sądowe jeszcze przed dekretem ich ogłoszenia, czyli publikacji. Treść tego kanonu w nowym *motu proprio* jest odwzorowaniem kan. 1678 KPK²². W trakcie instrukcji dowodowej obrońca węzła małżeńskiego ma także prawo przedstawiać sędziemu zagadnienia, co do których strona ma być przesłuchana²³. Obrońca węzła małżeńskiego powinien być także poinformowany o nominacji biegłego lub biegłych. Obrońca jest uprawniony do formułowania kwestii i zagadnień, które należy przedłożyć biegłemu²⁴.

Instrukcja dla sądów diecezjalnych, którą należy zachować przy orzekaniu spraw o nieważność małżeństwa, także wskazuje na konieczność obecności obrońcy węzła małżeńskiego, który powinien działać

¹⁷ DC, art. 135 § 1, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1547.

¹⁸ KPK/1983, kan. 1514.

¹⁹ KPK/MIDI, kan. 1676 § 2-3, w: http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016].

²⁰ Zgodnie z kan. 1448 § 1-2 KPK/1983 obrońca węzła powinien powstrzymać się od wykonywania urzędu, gdy w jakikolwiek sposób jest zainteresowany sprawą; o wyłączenie obrońcy w aktualnie obowiązujących zasadach postępowania strona procesowa może prosić już na etapie pierwszego wezwania, gdy imię i nazwisko obrońcy węzła jest notyfikowane stronom.

²¹ KPK/1983, kan. 1451 § 1.

²² KPK/MIDI, kan. 1677; w: http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016].

²³ KPK/1983, kan. 1533.

²⁴ Tamże, kan. 1575; DC, art. 56 § 4, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1523-1524; tamże, art. 164, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1555; tamże, art. 204 § 2, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1565.

zgodnie z prawem zarówno na początku procesu, jak i w czasie jego trwania. Instrukcja precyzuje, że na każdym stopniu procesu ma on obowiązek przedkładać wszelkiego rodzaju dowody, sprzeciwy i zarzuty, które zachowując prawdę, przyczyniają się do obrony węzła. Jeszcze większą uwagę Prawodawca przykłada do spraw prowadzonych z tytułu niezdolności z kan. 1095, w których obrońca „ma obowiązek czuwać, aby biegłemu przedstawiono kwestie rzeczywiście dotyczące sprawy i niewykraczające poza jego kompetencje”²⁵. Na podstawie tego artykułu instrukcji, która dotyczy tylko i wyłącznie spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa, można wyciągnąć wniosek, że obrońca węzła uprawniony jest w trakcie instrukcji dowodowej do zgłaszania świadków, przedstawiania dokumentów, jak np. protokołu kanonicznego badania narzeczonych, i wszelkich innych użytecznych dowodów, które może zdobyć.

Obronca węzła małżeńskiego ma być informowany o zrzeczeniu się instancji²⁶. Nie chodzi w tym wypadku o możliwość całkowitej rezygnacji z prowadzenia procesu, ale także o zrzeczenie się niektórych aktów procesowych, np. zrzeczenia się przesłuchania wnioskowanego świadka. Sędzia przed wydaniem dekretu zrzeczenia się świadka powinien wysłuchać pozostałe strony procesu, które pomimo wniosku strony mogą domagać się, aby świadek został jednak przesłuchany. Należy tutaj wyraźnie wskazać, że obowiązkiem sędziego jest wysłuchanie obrońcy węzła, który ma prawo sprzeciwu odnośnie do zrzeczenia się świadka przez którąś ze stron²⁷. W tym miejscu warto wspomnieć, że inną czynnością procesową jest zrzeczenie się świadka, które następuje z inicjatywy strony, która tego świadka powołała, a czym innym jest prośba o wykluczenie świadka, którego powołała druga strona lub obrońca węzła. W tym wypadku Prawodawca nie żąda wysłuchania przez sędziego pozostałych stron procesu. Taki zapis prawny podyktowany jest zasadą, aby nie pozbawiać kogoś prawa, które jest podmiotowe i nie można odmawiać osobie prawa zeznawania w sądzie kościelnym bez słusznej przyczyny. Prawodawca natomiast wskazuje, kto jest niezdolny do składania zeznań i takie osoby sędzia powinien wykluczyć z urzędu²⁸.

²⁵ DC, art. 56 § 1-4, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1523-1524.

²⁶ Tamże, art. 150 § 3, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1551.

²⁷ KPK/1983, kan. 1551; DC, art. 197, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1563.

²⁸ KPK/1983, kan. 1550; DC, art. 194, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1562; tamże, art. 196, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1562-1563.

Pozycja obrońcy węzła małżeńskiego i jego szczególna rola podkreślona jest w ewentualnych sprawach wпадkowych²⁹, które mogą się pojawić na etapie prowadzenia procesu. Sędzia po przyjęciu próby strony ma obowiązek wysłuchania pozostałych stron procesu, w tym obrońcy węzła małżeńskiego. Szczegółowy opis czynności i aktywność obrońcy węzła małżeńskiego w sprawach wпадkowych podaje wspomniana instrukcja procesowa *Dignitas connubii*. Obrońca węzła ma w takich przypadkach wiele instrumentów prawnych, jak wniesienie rekursu przeciw odrzuceniu przez przewodniczącego trybunału sprawy wпадkowej³⁰, formułowanie memoriałów³¹, wnioskowanie o pomoc i ewentualne powołanie rzecznika sprawiedliwości³².

Końcowy etap procesu, czyli publikacja akt, zamknięcie postępowania dowodowego i faza dyskusyjna, również stawia w uprzywilejowanej pozycji urząd obrońcy węzła małżeńskiego. Podczas tej czynności obrońca może być niezwykle aktywny, i nie chodzi tu o sztuczne przedłużanie procesu, ale o wskazanie racjonalnych uwag, które mogą być wzięte pod uwagę w dyskusji sprawy i sesji wyrokowej. Zamknięcie postępowania dowodowego następuje po ogłoszeniu akt procesowych, kiedy strony, w tym również obrońca węzła małżeńskiego, nie zgłaszają nowych środków dowodowych lub gdy upłynął czas użyteczny na ich zgłoszenie³³. Obrońca więc na etapie publikacji akt powinien zapoznać się z materiałem dowodowym. Może on na tym etapie wnioskować o nowe dowody, ale trzeba pamiętać, że jest to bardzo trudne, gdyż nigdy nie może on działać *pro nullitate*, a więc jego rolą jest raczej krytyczna ocena przedstawionych przez stronę powodową i pozwaną dowodów, ocena opinii biegłego i odniesienie się do całości zebranego materiału. Poza tym wszyscy pracownicy trybunałów powinni działać *pro rei veritate* i sędzia *ex officio* może powoływać świadków, którzy wniosą coś istotnego do sprawy. Obrońca powinien natomiast na tym etapie postępowania reagować, gdy strona nie przedłożyła jakiegoś istotnego do-

²⁹ Taką sprawą może być np. skarga o naprawienie szkód z tytułu dopuszczenia stron do nieważnie zawartego małżeństwa z winy duszpasterza. Strony mogą wówczas domagać się stosownego odszkodowania.

³⁰ DC, art. 221, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1568-1569.

³¹ Tamże, art. 222, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1569; tamże, art. 225, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1570.

³² Tamże, art. 223, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1569.

³³ KPK/1983, kan. 1599 § 2; DC, art. 237 § 2, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1572.

kumentu, choć była o to proszona. Taka postawa strony może wskazywać, że dokument ten jest niekorzystny dla strony i dla wyniku procesu, i wówczas jak najbardziej interwencja obrońcy i taki wniosek dowodowy jest uzasadniony³⁴.

Istotną interwencją w fazie dyskusyjnej jest zredagowanie przez obrońcę węzła małżeńskiego swoich uwag. Po zamknięciu postępowania strony mają odpowiedni czas na sformułowanie głosów obrończych, natomiast obrońca w tym samym czasie przedstawia swoje uwagi³⁵. Ta część procesu charakteryzuje się tym, że przekazuje się nawzajem sformułowane obrony. Strony więc mają wówczas prawo odpowiedzi na zredagowane pisma. Strona powodowa i pozwana może odnieść się do uwag obrońcy, natomiast obrońca do głosów obrończych stron. Uprzywilejowana pozycja obrońcy węzła polega na tym, że tylko on ma prawo ponownej repliki na odpowiedzi stron i wypowiada się zawsze jako ostatni³⁶.

Proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa kończy się wyrokiem, który ma być stronom notyfikowany, czy to poprzez wysłanie egzemplarza wyroku przesyłką pocztową, czy też osobiste doręczenie stronom lub pełnomocnikom. Obrońca węzła również powinien otrzymać odpis wyroku³⁷. Po promulgacji w dniu 8 grudnia 2015 roku listów apostolskich *motu proprio* reformujących kanony dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa, wyrok po raz pierwszy stwierdzający nieważność małżeństwa po upływie terminów apelacyjnych staje się wykonalny³⁸. Obrońca na tym etapie jest uprawniony do złożenia skargi o nieważność wyroku lub złożenia apelacji³⁹. Trzeba jednak pamiętać, że przy decyzji afirmatywnej strony najczęściej są zadowolone z przebiegu procesu i samego wyroku, toteż sąd wyższego stopnia ma utrudnione zadanie, gdyż strony w takich przypadkach nie chcą uczestniczyć w procesie. Według mojej oceny obrońca przy składaniu apelacji nie ma możliwości przedstawienia nowych środków dowodowych,

³⁴ DC, art. 238, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1573.

³⁵ KPK/1983, kan. 1601; DC, art. 240 § 1, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1573.

³⁶ KPK/1983, kan. 1603; DC, art. 242-243, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1574.

³⁷ DC, art. 258, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1579-1580.

³⁸ KPK/MIDI, kan. 1679, w: http://w2.vatican.va/conte nt/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.htm, [20. 11. 2016].

³⁹ Tamże, kan. 1680 § 1.

a jedynie może składać zarzut przeciwko ocenie zebranych dowodów przez sędziów. Wskazując na brak możliwości przedstawienia nowych dowodów mam na myśli fakt, że jako strona aktywna mógł i powinien uczynić wszystko, aby takie dowody przedstawić na etapie postępowania w trybunale pierwszego stopnia. Obowiązujące prawo stawia kolegium sędziowskie jako podmiot uprzywilejowany, gdyż kolegium to może potwierdzić dekretem poprzedni wyrok, uznając, że apelacja, również ta złożona przez obrońcę, ma za zadanie działanie na zwłokę⁴⁰.

3.2. Proces skrócony przed biskupem

Istotnym *novum* w obowiązujących od 8 grudnia 2015 roku przepisach jest instytucja procesu skróconego. Prawodawca w założeniach reformy wskazuje, że taki rodzaj procesu jest przeznaczony do tych spraw, w których skarga o nieważność małżeństwa poparta jest szczególnie oczywistymi argumentami⁴¹. Nie jest celem artykułu przedstawienie warunków, które należy spełnić, aby można było wszcząć proces skrócony, skoncentrujemy natomiast naszą uwagę na tych elementach, które odnoszą się do osoby obrońcy węzła małżeńskiego. Papież Franciszek podczas audiencji do uczestników kursu organizowanego przez Trybunał Roty Rzymskiej w spontanicznych słowach stwierdził, że są takie przypadki zawartych małżeństw, że ich nieważność wydaje się oczywista. Papież wskazał, że zawsze w takich przypadkach i w ramach procesów skróconych obecność obrońcy węzła małżeńskiego jest wymagana⁴².

Podobnie jak rzecz się miała w przypadku procesu zwykłego, również w procesie skróconym obrońca węzła małżeńskiego otrzymuje kopię skargi powodowej. Obrońca na tym etapie powinien wypowiedzieć się, czy sprawa ma być prowadzona według norm procesu zwyczajnego, czy według procesu skróconego. Trudno sobie wyobrazić sytuację, aby obrońca zbyt łatwo przychylił się do prowadzenia procesu skróconego. Taka postawa obrońcy mogłaby narazić go na ośmieszenie swojego urzędu, gdyby sędzia zdecydował, że jednak należy prowadzić sprawę w procesie zwyczajnym, a dodatkowo obrońca przychyliając się do

⁴⁰ Tamże, kan. 1680 § 2.

⁴¹ KPK/MIDI, Wprowadzenie IV, w: http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016].

⁴² FRANCISCUS, *Mens Legislatoris del 12 marzo 2016*, „Quaderni dello Studio Rotale” 23 (2016), 51.

prowadzenia procesu skróconego, sam pozbawia się późniejszych argumentów co do obrony węzła i ewentualnej apelacji. obrońca – analogicznie do zasad procesu zwyczajnego – jest aktywnym uczestnikiem procesu i choć Prawodawca nie mówi o tym w sposób wyraźny to jednak określenie „wezwanie wszystkich, którzy powinni wziąć udział” sugeruje również obecność obrońcy węzła w posiedzeniu, które ma na celu zebranie dowodów⁴³. obrońca ma prawo przedstawić kwestie, co do których strony i świadkowie mają być przesłuchani. To prawo obrońca musi wykonać w określonym terminie, tzn. nie później niż na trzy dni przed posiedzeniem dowodowym⁴⁴. Po sesji sądowej mającej na celu zebranie dowodów obrońca węzła ma prawo przedstawić swoje uwagi na korzyść węzła. Uwagi te powinien przygotować w ciągu piętnastu dni⁴⁵. Uprawnienie obrońcy do przedstawienia swoich uwag jest bardzo ważnym momentem procesu. Profesjonalna interwencja obrońcy na tym etapie postępowania może spowodować, że biskup uzna, że nie osiągnął wymaganej pewności moralnej do wydania wyroku pozytywnego i skieruje sprawę do procesu zwykłego.

Zasady procesu skróconego dają obrońcy węzła małżeńskiego możliwość apelacji od wyroku pozytywnego wydanego przez biskupa⁴⁶. Trudno sobie jednak wyobrazić sytuację, że obrońca apeluje od wyroku biskupa, od którego jest w jakiś sposób „zależny”, nawet przez samą nominację. Trudności interpretacyjne nowego *motu proprio* nasuwa także uprawnienie stron do apelacji. Kodeks Prawa Kanonicznego kilka razy posługuje się w tekście osobą *Suffraganeus antiquior* i do tej pory autentyczna interpretacja była taka, że najstarszym biskupem sufraganem w prowincji kościelnej jest biskup, który jest najstarszy promocją do święceń episkopatu. Papieska Rada ds. Interpretacji Tekstów Prawnych wypowiedziała się w kwestii apelacji, że w tym przypadku stolica nie powinna być zmienna i zależeć od biskupa, ale stała, a więc najstarszym sufraganem jest biskup diecezji, która została erygowana czasowo

⁴³ KPK/MIDI, kan. 1685, w: http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016].

⁴⁴ KPK/MIDI, V, art. 17, w: http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016].

⁴⁵ Tamże, kan. 1686.

⁴⁶ Tamże, kan. 1687 § 3.

wcześniej⁴⁷. Z drugiej strony Trybunał Roty Rzymskiej wydał subsydium aplikacyjne do nowego *motu proprio*, w którym wskazuje, że apelacja od wyroku metropolity ma być skierowana do biskupa sufragana najstarszego w urzędzie. Autorzy *sybsydium* nie precyzują jednak, co należy rozumieć przez ten zapis⁴⁸.

3.3. Proces dokumentalny

Trzecim rodzajem procesu jest proces oparty na dokumentach. Jest on przeznaczony do tych przypadków, w których z dokumentu nie podlegającego żadnemu sprzeciwowi lub zarzutowi wynika w sposób pewny istnienie przeszkody zrywającej lub brak przepisanej prawem formy. Prawodawca wskazuje także, że proces dokumentalny można zastosować w przypadku, gdy z pewnością wiadomo, że dyspensa nie została udzielona, albo że pełnomocnik nie posiadał ważnego zlecenia. W tych wszystkich przypadkach sędzia może orzec wyrokiem nieważność małżeństwa, pomijając formalności procesu zwykłego. Trzeba pamiętać, że do ważności przebiegu procesu konieczny jest udział obrońcy wężła małżeńskiego⁴⁹. Obrońca na tym etapie ma bardzo ważne zadanie do spełnienia. Choć instrukcja procesowa wskazuje, że w niektórych przypadkach sędzia musi działać ze szczególną ostrożnością, to wydaje się oczywistym, że właśnie rolą obrońcy jest wzbudzanie u sędziego tej ostrożności, aby sprawa nie została dopuszczona zbyt łatwo i nierozważnie do procesu dokumentalnego⁵⁰.

Obrońca powinien zawsze apelować od takiego orzeczenia, gdy roztropnie uważa, że wady, o których w kan. 1688, lub brak dyspensy nie są pewne. Zarówno w sformułowaniu kodeksowym, jak i w instrukcji procesowej *Dignitas connubii* łacińskie słowo *debet* wskazuje, że obrońca musi apelować od takich orzeczeń, które nie spełniają warunków

⁴⁷ PONTIFICIO CONSIGLIO PER I TESTI LEGISLATIVI, *La risposta circa il Suffraganeus antiquior nel nuovo can. 1687 § 3 Mitis Iudex*, w: <http://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/risposte-particolari/Procedure%20per%20la%20Dichiarazione%20della%20Nullità%20matrimoniale/Circa%20il%20suffraganeus%20antiquior%20nel%20nuovo%20can.%201687%20§3%20Mitis%20Iudex.pdf>, [14. 11. 2016].

⁴⁸ TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo del Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, s. 42; „Quaderni dello Studio Rotale” 23 (2016), 42*.

⁴⁹ KPK/MIDI, kan. 1688, w: http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016]; DC, art. 295, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1591. 50 DC, art. 297, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1591.

pewności dokumentu, a nie tylko powinien apelować – jak to jest ujęte w polskim tłumaczeniu⁵¹. Swoją apelację obrońca kieruje do sędziego drugiej instancji i w takich przypadkach sąd wyższej instancji ma obowiązek powołania obrońcy, wysłuchać strony i postępować według norm procesu dokumentalnego. Sędzią sądu wyższej instancji może więc zatwierdzić wyrok lub zdecydować, że sprawa powinna toczyć się według norm procesu zwykłego. Taka decyzja wyższego sędziego powoduje, że akta sprawy należy odesłać do trybunału pierwszej instancji⁵².

Zakończenie

Jak widać z przedstawionych rozważań Prawodawca wiele miejsca poświęca roli obrońcy małżeńskiego. Obrońca węzła jest bardzo ważnym uczestnikiem procesu i swój urząd powinien spełniać w sposób merytoryczny i profesjonalny, a nie tylko formalny. Po wprowadzeniu nowych przepisów kanonicznego prawa o stwierdzenie nieważności małżeństwa obrońca powinien zwracać jeszcze więcej uwagi na przebieg procesu i zebrane dowody, gdyż należy pamiętać, że wyrok pozytywny może stać się prawomocny już na etapie trybunału pierwszego stopnia postępowania, bez żadnej kontroli sądu wyższego stopnia. Wydaje się więc, że lepszym rozwiązaniem w nowych przepisach byłoby uprawnienie obrońcy sądu wyższego stopnia do prawa składania apelacji od wyroku pozytywnego, gdyż taki obrońca jest niezależny od sądu, który wydaje wyrok. Obrońca sądu wyższego stopnia nie jest także związany z biskupem, który podejmuje decyzję w procesie skróconym i taki obrońca mógłby mieć inny ogląd sprawy, co jeszcze bardziej podkreśliłoby pozycję obrońcy węzła małżeńskiego w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

---

⁵¹ Tamże, art. 298 § 1, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, 1592.

⁵² KPK/MIDI, kan. 1690, w: http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016].

The Position of the Defender of the Bond in Matrimonial Nullity Trial Summary

Benedict XIV decided that the Defender of the Bond has to be the compulsory participant of matrimonial nullity trials. Since that time, the Defender is an active participant during such trial and has to show the arguments for the validity of marriage.

The article is dedicated to the position of the Defender of the Bond in the canonical matrimonial nullity trial after publishing the Pope Francis's new *motu proprio* reforming the Canon Law in this matter. The study directs the reader's attention to practical aspects of position of the Defender of the Bond.

Słowa kluczowe: obrońca węzła małżeńskiego, kanoniczny proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Keywords: the Defender of the Bond, canonical matrimonial nullity trial.

Bibliografia:

1. Źródła

Codex Iuris Canonici/1917.

Franciscus, *Allocutio ad Sessionem Plenariam Supremi Tribunalis Signaturae Apostolicae*, AAS 105 (2013), 1152-1153.

Franciscus, *Mens Legislatoris del 12 marzo 2016*, „Quaderni dello Studio Rotale” 23 (2016), 49-52.

Ioannes Paulus II, *Allocutio ad Romanae Rotae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos, anno forensi ineunte*, AAS 80 (1988), 1178-1185.

Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 1984.

Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz, red. P. Majer, Kraków 2011.

Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych, *Instrukcja „Dignitas connubii”, którą należy zachować w sądach diecezjalnych i między diecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, 1497-1596.

Pius XII, *Allocutio ad Praelatos Auditores ceterosque Officiales et Ministros Tribunalis S. Romanae Rotae necnon eiusdem Tribunalis Advocatos et Procuratores*, AAS 36 (1944), 281-290.

Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, „Quaderni dello Studio Rotale” 23 (2016), 1*-72*.

2. Netografia

Franciscus, *List apostolski motu proprio reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa „Mitis Iudex Dominus Iesus”* w: http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html, [20. 11. 2016].

Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, *La risposta circa il Suffraganeus antiquior nel nuovo can. 1687 § 3 Mitis Iudex*, w: <http://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/risposte-particolari/Procedure%20per%20la%20Dichiarazione%20della%20Nullità%20matrimoniale/Circa%20il%20suffraganeus%20antiquior%20nel%20nuovo%20can.%201687%20§3%20Mitis%20Iudex.pdf>, [14. 11. 2016].